

श्रीधरची साठी सरून आता पाच वर्ष शाळी होती. त्याला येकेज मिळाले म्हणून तो रिटायर झाला. प्रतिमेसेही ब्रेसट्व्हाच्या वर्षांच

'अली रिटायरमेंट' घेतली. तिच्यात एक प्रकारचा नवा हुरुप आला होता. मुलांची शिक्षण संपैली होती. नोकरीम्हातर राजू डलास आणि स्नेहा बॉस्टनला स्थाईंक झाली होती. त्याच्या लग्नाचे विचार तिला घेऊ लागले होते. पुण्याला फेरी मारून मूळी व सुनेसाठी खास दगिने करून घ्यायचे होते. सुखकर स्वभावत ती सच्चा गुंतली होती.

श्रीधर मात्र मनानं अस्वीर झालेला होता. इतकी वर्ष त्यानं स्वतः कडे दुर्लक्ष करून नोकरी आणि पैसा शाचाच ध्यास ठेवला. आलपणी सेव्यादालात असलाना त्याच्या उत्कट उत्साहानं अंगीकारलेली समाजसेवेची स्वयंभारतात तशीच पाठी सोडून, लग्नानंतर प्रतिमेला घेऊन तो इंधं आला आणि इवल्या नार्थिक संघर्षांत संपूर्णांत: अडकला गेला. पैसा मात्र वराच कमावला. संसार सुरक्षीत केला. पण आता हातापुढे आयुष्यात काय करायचं, हा प्रश्नविनाशक श्रीधरकडे अद्याप उत्तर नव्हतं. सुचिद निवृत्तीतील उत्तररंग कुठं अन् कसा शोधायचा?

श्रीधरला साठीची फाटी आडवली. सगळ्यांनी जणू कट करून तो सोहळा साजरा केला होता. ग्रीतामानं 'हाव मुळु बुद्धा मिल गया' आणि 'नवरा माझा महातारा' हा कॅंसेटवर श्रीधरला खेंचून घेत नाचाही केला होता. सा-यांनी दोयाचं कौतुक केलं, 'म्हातरं पान पिकलय छान', असं महणत. घेट म्हणून विपुल सोट्येनं त्याला सेंकडे हीनीमूनसाठी नायगा-याला जाण्यासाठी योन विभानाची लिकीट दिली होती.

त्याच्यात भर पडली ग्रेदीपच्या वडीलांची. सतरीतले ते, जण अनुभवाने म्हणाले, 'शरीरशुद्धी पंचकमाने करीत राहा. वात, पित्त, कफ हांशं संतुलन करा. मुजनता, कल्पकता, बुधी आणि स्मृती मग जागृत राहतील. चिरतारुण्यासाठी च्यवनप्राश घ्या. च्यवन ग्रेहणी तुमच्या वयातच तरून राजकन्येशी विवाह केला, तेंव्हा श्री बन्वंतरानी त्यांना जे रसायन दिलं त्यातच च्यवनप्राश म्हणतात.' सगळे सोंसो हसले. श्रीधरने त्यांना मटलं, 'तुम्ही घेता ना, मग तुमच्या

राजकन्येला हा पाटीला का नाही आणलंन? ' पुन्हा हसा. गृहस्थ गडगडला. अशा शृंगारीक चित्तव्याणीतच श्रीधरच्या साठीची पाटी विसर्जन पावली होती.

साठीनंतर पाच वर्ष सरली होती. आता मात्र श्रीधर खारा निवृत्त झाला होता. सोलेल सिव्हिरिटी मिळालेला लागली होती. पण गेल्या पाच वर्षांत अनेक विचारांनी त्याच्या मनात रान भाजवलं होतं. यापूढे आपल्या जीवनात काय करायचं? कसले प्रॅंजेवट्स् हाती घ्यायचे?

तुम्हाला न ओळखणारी चालिशी उलटलेली पिढीही जेंव्हा तुम्हाला काका महणायला लागते, तेंव्हा तुमच्या वृद्धत्वाची जाणीव तुम्हाला प्रकर्षाने होऊ लागते. तोवर स्वतःच वृद्धत्वं तसेच जाणवतही नसरं. मनाला जीर्णतेत गृहत्वणारी ही अस्वस्था श्रीधरच्या मनात गेली पाच वर्ष खंत निर्मात राहिली होती. अशात्पाचा भगवा रंग धारण करून अकाती विरकीत त्याला जायचं नव्हतं, मनातलं हिरवेण्य राखायचं होतं, अ-जीर्ण राहायचं होतं, आयुष्यात काहीतरी वर्काहील करत राहिलं पाहिजे ही श्रीधरची भनीषा. पण वयानुसार निसर्ग तुमच्यावर सतत आक्रमण करीत राहायलो. तुम्हा आता काळाच्या तावडीत संपळले जाता. तुमच्या साठीला वटटेखालीतर कोणी च्यवनप्राशाची रिकामी बाटली दिली की काही दिवसांनी त्वा रिकाम्या बाटलीकडे पाहात तुम्ही स्वतःशीच म्हणता, 'खरंच घ्यायला हवेच च्यवनप्राश?' अशा चालविघ्न मनःस्थितीत नव्यांन होणा-या चिस्मृतीये अनुभव मनाला ग्रासू लागतात, आपल्याला अलझायमर तर होणार नाही ना? बालपण गेलं, तारुण्य नासिलं, आता हा वृद्धपणी काय आपण 'आमी जातो आमुच्या गावा' गात राहायचं? असलं काही श्रीधरला नको होतं.

जीवनातल्या संघेची लाली हरवली आणि अंधारात पावलं टाकावला दृष्टी कीजे होत चालली की आण मंडळी 'रात्री गाडी चालवू नक' असा उपरा उपदेश देतात, कधी आग्रही धरतात. करीन ती पूर्व म्हणण्याची अंगतली पूर्वीची रंग केव्हाच जिरलेली असले. पण श्रीधरला दुरुवण्णा-या चिसिंजीदा रंग शोधावासा वाटत राहिला. त्यातनच त्याच्या मनात जडलेल्या, म्हातारपणी पून्हा

भारतात ज्ञान्याच्या कल्पनानी जोर घेतला. काहीतरी सोशल वर्क तिर्थ करीन असा संमोह त्याच्या अंगात संचारला. नाहीतर वाचन आहे, लोखन आहे, संभेदात आहेत, भारतातील अंतर्गत प्रवास आहे.

एण प्रतिमेला हे सारं कसं पटवावरचं? त्यानं तो विषय काढताच वित्तात प्रतिमा त्याला स्पष्टपणे म्हणाली, 'हे वध, असलं खुळ भनात आणु नकोस. फार तर आपण चार महिने तिर्थ जाऊन येऊ. मरता काही दागिनेही घडवून घ्यायने आहेत. आपली मूळ इथंच आहेत. त्याची लानं, संसार मला पाहायचे आहेत, नातवंडांना खेळवायचं आहे. सा-यांचे आईवडील तिचून इर्थं येतात बेबीसिस्टीगला, यी कशाला तिर्थ जाऊ?'

तिच्या हिशेबी श्रीधरला काय हवंय हे महत्वाचं उरलं नव्हत. 'आपण गुण्यात एक अणार्टमेंट विकत घेतला तर? म्हणजे ह्यापुढे आपल्याला भनात येईल तेंक्हा तिर्थ फेरी मारता येईल,' श्रीधरनं माघार घेत नवा डाव टाकला. भनात म्हणाला, आज नाही तर उद्धा तिरं स्वाईक होऊ.

'माझी काहीच हरक नाही. आहेत भावांडे तिर्थ पलंटची काळजी घ्यायला. जाऊ दर वारी तिर्थ,' प्रतिमा म्हणाली. भारतात जाऊन स्वकौतुक करून घ्यायला तिला आवडायचं, मात्र ते ती अभेरिकेत वास्तव्याला आहे म्हणूनच होते हे तिला ज्ञात होते.

जणू पडल्या कल्याची आज्ञा घेत श्रीधरनं कॉम्प्यूटरवर रिसर्च केला. त्याला पायाणमधली एक स्क्रीन आकर्षक वाटली. प्रतिमेने नाक वाकडं केल. तिला प्रभात रोडच हवा होता. सिनेमा, नाटक, दागिन्याची दुकानं.... सारी तिर्थंच होती. पाष दहा लाख जास्त पडले तरी आपलं काहीही विघडत नाही, प्रतिमा म्हणाली. मित्रांच्या मदतीने श्रीधरनं तिर्थ एक सुरेख जागा मिळवली. फर्स्ट थिंगजू फर्स्ट.

रिटायर होण्याची जेंका श्रीधरनं त्याच्या पक्स वॉसला म्हटलं होतं की काहीतरी बुजाफूल करण्यासाठी तो झुऱ्हियाचात जायचा विचार करतोय, तेंक्हा वॉस पझाल झाला, म्हणाला, अरे, इथे काय कमी गोष्टी आहेत करायला? इर्थं कर की तुऱ्हे सोशल वर्क अभिन गोल्फकी खेळायला शीक. मजेत जाईल म्हातातपण तुऱ्हे. गोल्फ, ग्रिज, टेनिस मला पुण्यालाही

खेळता येईल असे त्याला श्रीधरने सांगितल नाही, एण पुण्याला गेल्यावर पूना बलवधी भॅवरशीप घ्यायची असे त्यानं ठरवलं. गुड आवडिया. डेवकन जिमखानाही जॉइन करू, असे काही मोघमपणे तो घोलायला लागला, तेंक्हा प्रतिमा म्हणाली, 'कप्याळ तू तिर्थं गोल्फ खेळणार! टौल्यावरच्या टाचगर बुडसचं कौतुक करण्यापलीकडे इंयं तुऱ्ही कधी भजल गेली नाही. ह्या वयात आता तू काय खेळणार तिथल्या उन्हात? फारतर डेवकन जिमखान्यावरील म्हाता-यांच्यात ब्रौज आणि ते खेळानां कसलं समाजकार्य तू करणार? लायन्स कलब जॉइन कर, चार सुखवस्तू माणसं तरी भेटतील.'

अभेरिकेता आल्यापासून श्रीधर वायकोच्या कलाने वागायला शिकला होता, तसं केलं की सारं सुरळीत घालतं हा त्याचा अनुभव. जास्त अर्धमेंटच नको. आजपर्यंत तिच्या हिशेबी श्रीधरच फार कौतुक झालं होत, आता सारं तिला मूळांकरता करायचं होते. वृद्धत्वात पुरुष हरवलोलं तारुण्य शोधतात, तर वावकांना स्वानं पडत राहतात मूलांच्या लग्नांची, ... नातवंडांची.

खिसमसला मूळं आली तेंक्हा श्रीधरनं त्याचा मानस त्यांना सांगितला.

'Great!' राजू म्हणाला, 'Have fun in India. You don't seem to have any here..'

राजूना सतत यात असरे की आईवाचा don't know how to enjoy life in USA. They never participate in the American social activities. सुखासैनतेचा राजू चाहता. 'एन्यॉय!' हे त्याचे शाव्डब्रौद. पॉप कल्चरवरचे त्याची भग्नता. स्नेहलला प्रतिमाने पुण्याला जायचा तिच्या खारा हेतू कैज्जाप संपरिताला होता. दागिने! स्नेहलला ते हवं होतांच. बांस्टनमध्ये तिने नवा मित्र शोधला होता. वर्द्धमध्ये सान केले तर चालेल का ह्य तिच्या प्रश्न. मूलावावत सिरियस आहेस का असे विचारलं तर म्हणाली की Not Yet! हिला कसा कुठं नवरा शोधायचा? अभेरिकेत मुलांना वाढवलं, शिक्षण दिल, व्यक्तीस्वातंत्र्य दिल, त्याचं 'हिजन' त्यांचं. प्रत्येकाचं विष्ण वेगले, हेच खरं. 'आपण आपलं पुण्याला जाऊन यावं,' श्रीधर स्वतःशीच म्हणाला, 'मलाही माझं व्यक्तिमत्त्व आहे....'

मुंबईवरून आलेले एअर इंडियाचे विमान केन्डी एवढपोर्टभवती विरटदा मारीत राहिले होते. लॅंडिंग किलभरन्स मिळत नव्हता. एक सुप्रिलला निघालेले विमान न्यूयॉर्कला एक एप्रिललाच घोस्तेच्यां होते. तीन महिने पृथ्यात राहून

श्रीधर-प्रतिमा परतत होते. बैन्डेनच्या दक्षिण टोकाला हडसन नदीत स्टॅचु ऑफ लिंकटो पाहून श्रीधरला 'आलो दुवा परत पूऱ्हा' असा निःखासात हायसे बाटल, पण लगेन मन ट्रिवन टॉवर्स शोधु लागले आणि त्यांच्या आठवणीने खिळ झाले. शाश्वत असं ह्या जगत काहीच नाही ह्याची श्रीधरला जाणीक झाली. मी आणि प्रमिला, आपणीही असेहे काळज्या कुशीत लवकरच शिरणार? विमानाचं लॅंडिंग गिंगर उत्तराईला तघार होत आवाज कळू लागलं, उत्तरणीवर इनिन आक्रमणाला झेप घेऊ लागलं. इतक्या वेळ व्यर्थ पक्षागत फे-या मारीत राहिले होते, आता उत्साहाने पंखांची फळफळ कळू लागलं. श्रीधरचा भारतीय प्रवास संपृष्ठात घेत होता. त्याने प्रतिमेकडे पाहिले, वेळलेल्या चेह-वावर उत्साह अवतरला होता. राजू आणि स्नेहा वेळकम वेळ क्षणायत्ता केनेडीवर आलेले होते. पैरमिली रियुनियनच्या आरंभाने प्रतिमा हवावर्वती. श्रीधरला मात्र प्रश्न पडला होता की राजूला कसं सांगाव, की इंडियाची ट्रौप एन्जॉय केली नाही...

ह्या वायत भारतात जाण्या-येण्याचा प्रवास म्हणजे नुसता वैताग होता. जाताना तर, पुण्याचा प्लॅट सूनविण्यासाठी प्रतिमेने सोबत घेतलेले सामान मुंबईला कस्टमसमधून सोडवून घ्यायला वेच प्रयास पडले. छोटीशी काढ होइना, पण लाच नाईलाजाने द्याची लागली होती, वेळ आणि जास, होनी वाचिण्यासाठी. भारतात याऊल टाकताच त्याच्या हानून कमावदेखंग घडला होता. त्याने प्लेनवर घेतलेली वेळैक लेवल त्या कस्टमवाल्याने हसत हसतागत केली आणि त्याला जाऊ दिले. श्रीधरला बाटल, कशाला इर्थ आलो.... केनेडीवर विमान उत्तरत होतं, म्हणून त्याने भारतातील आठवणी तात्पुरत्या आवरल्या. इवल्या कस्टमसमधे प्रतिमेने आणलेली मिटाई कशी लपवाचयी ह्या प्रश्न होता. करून आणलेले दायिने प्रतिमेने शब्दातो सारे अंगावर घातले, उरलेले स्वतःच्या परांगधे.

वौकएण्ड संपला. स्नेहा आणि राजू परत गेले, त्यांच्या विघ्नात. घर ओस पडले. प्रवासाच्या वेळव्यावाने प्रतिमा

विज्ञान्यातच पडून राहिली होती. तिला तापासरखं वाटत होते, खोकल्याची उबळ घेत होती. श्रीधरचं मन अस्वस्य झाले होते. सा-या आठवणीनी त्याला घेरल. विस्की ग्लासात ओतून तो टिक्कीसपारे बसला.

तीन महिन्यांची मुंबईला विमानतळावर पोहोचल्यावर ते लेवेच पृथ्याला न जाता प्रतिमेच्या भावाकडे, पृथ्यासकडे, खारला राहिले. त्याच्या मोटारीनेच ते पृथ्याला जाणार होते. खारला जाता जाता श्रीधरच्या ध्यानात आले, की रर्वप्र मायावतीची पोस्टसं लागली होती. शिवसेनेचे एजांडदुसरे पोस्टर असूनमधून तसं दिसलं, पण उद्या मायावतीची मोटी सभा होती. मुंबईचं जणू रुपय त्या पोस्टसंमुळे बदललेले होते. विहारी आणि उत्तरप्रदेशीच्या सगळीकडे घरणा झाला होता. श्रीधर मनात म्हणाला, आता आमची मुंबई विसरा. सकाळ होताच जरा वाहेर घटकून येतो म्हणाला खरे, पण रस्ता क्रॉस करण्याचं त्याला धाडस करवेना. इतक्या ऑटोज, टैक्सीज, वसेस, लॉरीज.. एवढाचा वर्दळीत आपला निभाव कसा लागायचा? त्यातच प्रदुषणानंही तो हेराण झाला आणि हत्तबल झारल्यागत परत फिरला. भरतात आपण मोटर कशी चालवायची ह्या विवरनेने मनात म्हणाला, आजच वृ पृथ्याला पत्तायन करूया.

पण पृथ्याला पण तेच थारून ठेवलं होतं. सर्वत्र वाहनांचा आवाज आणि अधून मधून अचानक नाकात शिरणारा पोल्युटेट वर्ष. पर्यावरणीय रोज सकाळी वेळ व्यावर्याची आविड्या तिथेच वारगडून गेली. पूर्वी फार्म्युसनला शिकत असताना त्याला एटीफीट रोडचे केवडे कोतुक होतं, पण प्रभातरोड ते बालगंधवर्वर्येत आता चालत जाण्याचा प्रश्नच उरला नक्ता. अलम्यांटर म्हणून फार्म्युसनला भेट दिली कुणाच्या तरी पुस्तकप्रकाशनाला, तर तिथला उन्हिकिंटटरची अववलम्ब त्याला पलावेना. 'कॉट इ यू एक्स्प्रेस?' असा प्रतिमेचा खववट प्रश्न.... आपण भूतकाळात यावरत आहोत, इथले जग परिस्थितीप्रमाणे मार्गक्रमण करीत आहे, हे त्याने जाणलं, आपल्या जन्मभूमीतच त्याला आता परके वाढू लागलं. आपला इव्ये निभाव लागणार नाही, इव्ये आपण हॅन्डीकॅप आहोत हे समजायला त्याला विशेष वेळ लागला नाही.

अमेरिकेतल्या कर्मभूमीतून भारतात निवृत्तीसाठी परतप्रसाच्या

कल्यना आता त्याला पोरकट वारू लागल्या. वेस्टइंडीजमध्ये भारतीय अजून द्वारके-यमुनेच्या धर्मातिहासात वावरतात तसा श्रीधर आजपवेत पुण्या-मुंबईत वावरत होता. इथं नऊवारी महाता-या याचका स्कूटर चालवतात, आपण रिक्षात बसलो तरी आपली हाडे खुळखिलीत होतात हा प्रत्यक्षातला अनुभव होता, म्हणे इथं वानप्रस्थात शिरू..

प्रतिमा पात्र मजेत होती. भैत्रिणी येत जात होत्या. दागिने, साड्या, पाट्यां, सारं ती साधत होती. नाटक क्षितिली, सांगिताच्या पैफलीत नामवंत गायक पाहिले. तिच्या हिरोवी त्यांनी बरीच धमाल केली.

त्या सा-या गडबडीत एकदा श्रीभरच्या पोटात दुखायला लागले, म्हणून तो चेकअपला गेला, संपूर्ण फिजिकल करून घेतली आणि तेका त्याला मोठा धक्का बसला. त्याला त्याच्या नकळत छोटासा हार्ट अॅटक येऊन गेला होता, अंजिओप्लास्टीची आवश्यकता होती, ती ताबडतोच करावी लागली. त्या अनुभवाने श्रीधर जास्तच घेदरला. अमेरिकेत हा खुर्चं येण्डिके अरने केला असता, Almost..

पूना वलव, डेवकन जिमखाना, लायन्स वलव, सारं काळी श्रीधर विसरला, त्याला आता परत अमेरिकेत जावर्च होते. आयुष्याचे उत्तररंग त्याला तिथल्याघ क्षितिजावर पुन्हा पाहावेसे वाटले. जो कुळ होगा, वो उधरही होने दो, असं कधी नव्हे ते याच्या त्याच्या मोडक्या हिंदीतून बाहेर पडलं. आशा मनस्थितीत तो भारतातून परतला होता.

श्रीधरने टिक्ही लावला. टायगर बुड गोल्फ खेळत होता. आज तो हरत होता. पण जिहीने खेळत होता. इथं आता श्रीधरलाही जिहीने जगायचं होतं. इथे तो निदान अद्याप तरी हेन्डिकॅप नक्ता. रानूच्या भाषेत, आयुष्य एन्जॉव करणार होता.

